

Tudományos Könyvtár, Székelyudvarhely

A polcain közel 74 500 címet felsorakoztató, közepes nagyságrendű könyvtár a volt református kollégium – ma „Benedek Elek” Tanítóképző – 1912-ben felépült, impozáns épületében található. Kimondottan e célra kiépített, kétszintes – 33 ezer kötetre tervezett –, a Schlick Nicholson részvénytársaság által az „Erdélyi-Vajda” féle vasoszlopokkal és polcokkal berendezett teremben. Ez a kor általánosan elfogadott és csúcstechnikának számító könyvtári berendezését jelentette akkor. A fenti adatok máris elárulják, hogy a könyvtár a meglévő raktári felület mellett kinőtte tervezett kereteit. Ez azal magyarul az, hogy utólag a kollégium könyvállománya mellé más állományok is bekerültek, gazdagítva a könyvtár összetételének szerkezetét.

A jelenlegi könyvtárat úgy is felfoghatjuk, mint a helyi iskolák könyvtárainak gyűjteményét, hiszen főállományként a nagy múltú református kollégium könyvtárat, valamint a katolikus gimnázium számbelileg kisebb (kb. 15 000 kötet), de szintén jelentős, összefüggőbb, átvett részét tartalmazza. Ezek mellett a múlt század utolsó évtizedében megalakult állami főreáliskola, valamint a kő- és agyagipari szakiskola könyvtárainak máig fennmaradt, a közkönyvtár kötetei közé besorolt töredékeit tudhatja magáénak.

Ezen állományok 1961 és 1967 között kerültek a Tudományos Könyvtárba, mely maga is ekkor nyerte ezt az elnevezést az akkori rajoni, majd 1970-től a municípiumi könyvtárhoz tartozóan. 1990-től a Haáz Rezső Múzeum részlegeként működik. Ebben a térségben egyedülálló könyvmúzeumnak is tekinthetjük, ugyanis a fennmaradt leltárkönyvek és a könyvekbeli bejegyzések azonosítása során az említett kétszintű megoldás lehetővé tette a muzeális értékű és művelődéstörténeti fontosságú könyvtárak proveniencia elvű, adományozókkénti és időbeni elkülönítését a közkönyvtári részlegtől, amelyben már bizonyos szakszerűtlen rendszerező elv is érvényesült. A történeti rész döntő hányadát a református anyag teszi ki. Az utóbb bekerült katolikus anyagból csak azon kötetek nyertek elhelyezést a régi könyveket befogadó, bemutató szinten „amelyeknek kötése beilleszkedik a felső muzeális rész hangulatába”. A döntő szempont azonban itt „esztétikai... és nem kronológiai” jellegű volt. Ezen régi állományú könyvtárakat egészíti ki most már Tóth Kálmánnak (a kolozsvári Egyetemi Könyvtár egykori igazgatójának) unitárius jellegű, a zsidósággal kapcsolatos modern, a két világháború közti kiadványokban bővelkedő, mintegy 4000 kötetet kitevő – Jakó Zsigmond professzor jóvoltából – 1979-ben Udvarhelyre került állománya. Jakó Zsigmond, a könyvtár történetének megírója és Molnárné Hubbes Éva, a könyvtár mai rendszerének kialakítója levelezéséből kiderül, hogy a gyűjtemény azzal a kikötéssel került Udvarhelyre, hogy „...onnan később sem mozdítják el, és biztosítják annak oszthatatlan együtt-tartását is”. Talán nem érdektelen idézni Jakó Zsigmond 1979. szeptember 17-én kelt leveléből az alábbiakat: „habár régebbi könyvek is vannak benne, nem a szokott értelemben vett könyvtárról van szó, hanem olyan speciális gyűjteményről, mely az 1918 utáni Románia területén megjelent magyar nyelvű nyomtatványokat, legkülönbözőbb tárgyúakat és terjedelműeket egyesíti magában. Különös értéke éppen abban van, hogy olyan nyomtatványok is nagy számban vannak benne, melyek tárgyük jelentéktelensége folytán máshol talán meg sem maradtak. Az erdélyi

magyar nyomdászat XX. századi történetének páratlan adattárával fognak rendelkezni e gyűjtemény elrendezése után.”

A fentebb felsorolt részkönyvtárak és még néhány kisebb jelenkori – napjaink beli adomány, valamint a kollégiumi törzsszállomány jelenti tehát a Tudományos Könyvtár 1944-gyel zárult állományát. Az 1944 után megjelent kiadványokat költségvetés hiányában nem tudták beszerezni, így a jelenkorunk tudományosságához való felzárkózás egyelőre csak esetleges, ritka ajándékozások, pályázatok elnyerése, illetve nemzetközi könyvtárközi kapcsolatok révén lehetséges.

A könyvtár történetét Jakó Zsigmond kolozsvári történész tárta fel alapos cikkben 1970–71-ben a Könyvtári Szemle hasábjain, majd a Kriterion Könyvkiadónál, 1977-ben Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez című tanulmánykötetében, az 1958 és 1959-es könyvtárrendezéskor nyert tapasztalataira és levéltári kutatásaira támaszkodva. A tanulmány tulajdonképpen az alapállomány sajátosan kialakult, kialakított történetével ismertet meg. Röviden összegezve: a református kollégium könyvtárának csirái egyidősek magával az 1670-ben kezdetét vett kollégiummal. A már létező könyvtárra vonatkozó első levéltári feljegyzések 1682-ből származnak. Ugyancsak ekkor vagy valamivel később 1688–1694 között Rozgonyi P(ap) János rektorsága alatt kerülnek be a coetus ládában őrzött könyvei mellé (egy 1698-as bejegyzés 23 kötetéről tud) az első, a nagykönyvtár magvát képező magángyűjtemények, amelyek az oktatás minőségét voltak hivatottak emelni. Ezért is tekintik Rozgonyit a „könyvtár tényleges megalapozójának”. A könyvtár kötetei 1720-ban kapják első, legrégebb helyrajzi jelzetüket. Harminc év múlva válik a könyvtárosság teljesen független tisztséggé. A könyvtár gyarapítása alapítványok, alkalmi adományok, tanári könyvtárak öröklése, illetve megvásárlása útján történt. De a leggyakoribb, legeredményesebbnek bizonyuló módszer az adományozás maradt. Így a református könyvtári állomány a XIX. század végéig az említett Rozgonyi közvetítésével bekerült kisebb thékák mellett (Theca antiquissima) 17 jelentősebb adomány könyvtárral gazdagodott, körülbelül 8300-ra szaporítva a kötetszámot.

Egy olyan társadalmi, kulturális közegben, ahol a „könyveknek megvan a maguk sorsa” – értsd alatta egész könyvtárak elherdálását, széthordását, szétesztését, elárverezését, pusztulását, egyedi kötetek ajándékozását, „elkótyavetyélését”, a székelyudvarhelyi református könyvtárt bővítő adományok biztosították – gondolatkezdésünkkel ellentmondóan – a könyvállomány (részleges-teljes) fennmaradását, kultúregységek átmentését a későbbi generációk számára, szolgálták az oktatási, nevelési hátteret, képviselték a különböző társadalmi rétegekből jövők – de általuk – a sajátos egykori erdélyi magyar kultúra minősítését is, betekintést engedve többszörös áttétellel családok, egyének könyvtárába.

Az adományozók között székely köznemest, értelmiségi polgárt, orvost, ügyvédet, tanárt, lelkészt, világi és egyházi főurat, az államigazgatás magas rangú tisztviselőjét, alispánt, nemesasszonyt is találunk, akik mindannyian szeretik, megbecsülik a könyvet, akik áldoznak rá, s akik szívesen hagyatékozók féltve őrzött kincseiket a székelység anyavárosa egyre jelentősebb iskolai könyvtárának, tudatosan alakítva azt. Sokan közülük külföldön tanultak,

könyveiket ott szerezték be, így tehát nem csodálkozhatunk azon, hogy a korabeli Európa leghíresebb nyomtató és könyvkötő műhelyeinek termékeivel gazdagították szellemi tárházunkat.

A XVIII. század hatvanas éveitől a XIX. század végéig bekerült anyagot Jakó Zsigmond és egyetemista diákjai 1958-ban és 1959-ben válogatták szét és rendezték mai állapotába egy 1797-ből származó leltári protocollum alapján. Így sorakozhatnak polcainkon Bethlen, Székely, Zágoni, Málnási, Korda, Teleki, Cserei, Osváth, Nemes, Kassai, Gyulai, Kiss, stb. thékák. Ezek tehát, amennyire a fennmaradt anyag engedi, tükrözik az egyes gyűjtők érdeklődési körét, művelődési igényét, műveltségi szintjét, könyvek iránti vonzalmát, áldozatkészségét, de ugyanakkor szellemi nyitottságát is. Könyvek között az egyházi vonatkozású (protestánsok jogaival, vallási sérelmeivel, a kálvinista hitvédelemmel, a vallási toleranciával, valláspolitikával foglalkozók, bibliák, bibliai kommentárok, igehirdetések, prédikációk, halotti beszédek, kegyes olvasmányok) kötetek mellett megtaláljuk a korabeli vagy régebbi jogi, történelmi, politikai, gazdasági, természettudományos, irodalmi, filológiai, filozófiai vonatkozásúakat is eredetiben vagy fordításban (néha még saját fordításban is), legtöbbjüket nyomtatásban, de kézirati másolatban is. Posztor jegek, lapszélei, laplaji bejegyzések árulkodnak tulajdonosaik kilétéről, illetve a könyvek használatáról, olvasottságukról. Szakfolyóirataik, politikai hírlapjaik, összegyűjtött röpirataik, kiadói katalógusaik, metszetalbumaik mind tágabb értelmezést adnak a fentebb leírtaknak.

Ösnyomtatványok (3 db), több tucat „postincunabulum”, több száz XVI. század második feléből származó könyv, régi magyar könyvek (RMK), hungaricák, kéziratok, több ezer XVIII–XIX. századi kötet tág lehetőséget nyújtanak a hozzáértő kutatóknak az erdélyi művelődéstörténet különböző korszakokbeli tanulmányozásához, az erdélyi bibliofília, könyvművészet, nyomdászattörténet tisztázására, a külföldi szellemi behatások, „Európához való felzárkózottságunk” vizsgálatára.

Ezen kívül külön szint képviselnek a kollégiumi Ifjúsági Olvasó Egylet könyvtárának kötetei, melyeknek állaga a korabeli olvasottságra utal; a szintén elkülönített időszakos kiadványok állománya, amelyben a régebbi magyar nyelvű bécsi, magyarországi, erdélyi, udvarhelyi újságok, folyóiratok, szaklapok mellett megtalálhatók az Osztrák-Magyar Monarchia tudományos intézményeinek, társulatainak irodalmi, nyelvészeti, természettudományi, társadalomtudományi, neveléstudományi időszakos kiadványai. Tájainkon egyedülálló az Osztrák-Magyar Monarchia majdnem 800 iskolájától származó körülbelül 9000 kötetet számláló évkönyvgyűjteménye, amely még feldolgozásra vár. A könyvtárunkat gyakran használók segítségére szolgál egy az erdélyi és helytörténeti anyagot külön csoportosító részleg, amely mellett természetesen még bőven található idevágó anyag a régi könyvállományban is. Szintén külön nyertek elhelyezést a magyar, román, illetve az egyetemes irodalom itt fellelhető termékei, akárcsak a duplum példányok, amelyek egy jövőbeni könyvtárközi csere, illetve állománykiegészítés alapjául szolgálnak.

Könyvtárunk állományára való tekintettel nem kölcsönöz, így csak helyben olvasásra van lehetőség a kis – olvasóink számára mért – teremben, ahol a tájékozódást egy (régóta félíves formátumú) történelmi jellegű, szerző szerinti alfabetikus katalógus segíti, amely felöleli a református és katolikus ál-

lomány teljes régi könyvanyagát. Ez fokozatosan egészül(t) ki a folyamatos feldolgozás során az újabb keletű anyaggal. A szakszerinti nyilvántartást a könyvtár jellege miatt az ezután elkészítendő szakkatalógus fogja szolgálni, melynek elkészítéséhez szeretnénk elvégezni a teljes állomány számítógépes feldolgozását. Sajnos a romániai, ilyen jellegű, részletekre menő, központosított, 1830-ig terjedő régi könyvekre vonatkozó feldolgozás – az úgynevezett „törzskönyvezés” – pillanatnyilag leállt, de a már feldolgozott és felterjesztett, nagyon munkaignyes adatbázis sorsáról sem tudunk még semmit visszajelzés hiányában.

Itt említjük meg, hogy az 1711-ig nyomtatott régi magyar nyomtatványok feltárása megtörtént, és ezeknek adatai már beépültek a Régi Magyarországi Nyomtatványoknak az Akadémiai kiadónál 1971, illetve 1973-ban megjelent első két kötetébe. Az 1711 utáni kiadványokról is készül pontos címléírás, amelyet az OSZK-ban szintén nyilvántartanak. Ezen felmérések során nagyon sok ritka, sőt unikum jellegű példány kerül és kerülhet még elő.

Kéziratos anyaggal is – mint már jeleztük – rendelkezik a könyvtár, bár ezek zömmel másolati példányok, egyetemi jegyzetek. Kevés az eredeti köztük. Ezek általában a gyűjtők saját írásai, fordításai, helyi, illetve erdélyi vonatkozásúak.

A könyvtárban fellelhető levéltári adatok, valamint az itt 30 évig dolgozó, közelmúltban nyugdíjazott könyvtárosnő, Molnárné Hubbes Éva közlései alapján tudunk utalni a könyvtár által kínált lehetőségek kiaknázására. Így, a Tudományos Könyvtár működése során anyagot nyújtott, irányítást adott több különböző tárgyú kutatásnak. Csak néhányat említve: a tudományos ülészakokon bemutatásra kerülő szakdolgozatokhoz a Történelmi és Filológiai Társulat keretén belül, államvizsga dolgozatok, fokozati vizsgadolgozatok, tudományos és népszerűsítő közlemények, riportok, doktori tézisek megírásához. Az itteni anyag segítségével születhettek meg modern megyei, városi és falusi monográfiák. A könyvtárban fellelhető udvarhelyi, székelyföldi adatok beépültek a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon eddig megjelent kötetébe. Főként helytörténeti kutatások tárgyasulhattak, így a kutatók bő anyagot lelhetnek a helyi, korabeli sajtó hasábjain a megyei zenei élet, a kórusmozgalom, politikai élet, a székelyudvarhelyi nagymúltú iskolák modern monográfiáinak, a város településföldrajzának, művelődési életének, jelesei tevékenységének megírásához. Így születhettek meg a város céhes életét, közintézményeinek: posta, kórház, villanytelep, vasút, közfürdők, stb. történetét bemutató tanulmányok. Itt készült el a városra vonatkozó újságcikkek repertórium, itt lehetett felmérni a városi nyomdák, illetve a helyi sajtó történetét. Ezen túl kutatók vizsgálták és feldolgozták a régi orvosi könyveket, illetve azok és mások kéziratok, gyógynövényekre és a népi gyógymódokra vonatkozó bejegyzéseit, akárcsak a régi énekes könyveket. De a könyvtár szolgáltatott szellemi örömet és meglepetést azoknak a külföldi kutatóknak is, akik eljuthattak hozzánk az itt található anyag tanulmányozására.

Reméljük, hogy a jövőbeni művelődési, politikai légkör lehetővé teszi, hogy könyvtárunk valóban ezen vidék szellemi, művelődési fellegvárává válhasson – azzá, aminek végül is szánták.

Róth András Lajos